

UDC 930.85(4–12)

YU ISSN 0350–7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

XXXIV

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

Rédacteur

LJUBINKO RADENKOVIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

FRANCIS CONTE (Paris), DIMITRIJE DJORDJEVIĆ (Santa Barbara),
MILKA IVIĆ, DJORDJE S. KOSTIĆ, LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ,
DANICA POPOVIĆ, BILJANA SIKIMIĆ,
ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique), NIKOLA TASIĆ,
SVETLANA M. TOLSTAJA (Moscou), GABRIELLA SCHUBERT (Jena),
KRANISLAV VRANIĆ (secrétaire)

BELGRADE
2004

ИНТЕГРАЦИЈА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА – РУМУНСКО ВИЂЕЊЕ

Јон Илијеску (Ion Iliescu) – *Интеграција и глобализација – румунско виђење*
(*Integrare si globalizare – viziunea romaneasca*)

Панчево, Libertatea, 2003.

Ова књига румунског политичара и државника Јона Илијескуа (председник Уставотворне Скупштине 1990-1992, председник републике у мандату 1992-1996, и у новом мандату који је уследио после избора 2000) представља незаобилазно штиво у разматрању савремене румунске међународне политике. Највећи део ауторових размишљања посвећен је анализи глобалних војно-политичких, социјално-економских и еколошких кретања у модерном свету, с посебним нагласком на процесе интеграције и глобализације који пресудно утичу на обликовање савременог међународног поретка. Илијеску запажа да неслућени развој науке, техничко-технолошких компонената модерног привређивања, унапређење менаџмента и државне администрације, развој сателитског саобраћаја и интернета, могућност коришћења алтернативних извора енергије и природних ресурса стварају повољне прилике за општи прогрес човечанства кроз побољшавање општег животног стандарда људи и мирољубиве комуникације између различитих култура и народа, што би водило једном новом историјском моменту у историји човечанства који до сада није био забележен. У том контексту, Илијеску наглашава да посебан значај има изградња нове, *уједињене Европе*, засноване на добровољном политичком и економском повезивању европских народа и држава који деле проверене идеале и достигнућа као што су: људска права и слободе, грађанска равноправност,

демократија, владавина права, социјална правда, тржишна привреда, политички плурализам, вера у напредак и хуманизам, мирно решавање спорова и конфликта, заштита мањина и јединство различитости, не губећи при том, своју културну посебност и национални идентитет. Иако велики оптимиста у погледу подизања те нове монументалне европске архитектуре, румунски председник задржава опрез, не скривајући бојазан да ће тај процес бити праћен бројним тешкоћама, опструкцијама и пропратним негативним појавама које изазивају процеси интеграције и глобализације. Те појаве имају међународну димензију. Реч је првенствено о: разбуцтавању међународног тероризма, трговини људима, неконтролисано ширењу смртоносних болести (посебно сиде), продубљивању јаза између богатих и сиромашних, избијању разноврсних метеоролошких и еколошких катастрофа (глобално загревање, промена климе, загађивање земљишта и питке воде, уништавање шума и ретких животињских врста итд.). Оне се могу спречити само заједничком кориднисаном акцијом организоване међународне заједнице у којој НАТО, САД и Европска Унија имају посебно наглашену улогу јер ови субјекти међународних односа представљају моторну снагу глобалне војно-политичке стабилности и укупног економско-социјалног развоја савременог човечанства. Наравно, и Румунија има у свему томе своју улогу, сразмерну свом политичком потенцијалу, демо-

графској стурктури, економској моћи и гео-политичком положају.

У књизи су врло прегледно изложена политичка стремљења Румуније у времену после пада глобалног комунистичког поретка и Чаушесковог тоталитарног режима 1989, која имају своја два основна стратешка циља: пуноправно чланство у НАТО пакту и Европској Унији. Први циљ је испуњен. Румунија је 2. априла текуће године постала чланица Североатлантског војног савеза. Њена застава се виојри испред седишта НАТО савеза у Бриселу. Други циљ би требало да буде остварен 2007. Тренутно Румунија има статус кандидата за чланство у Европској Унији који је стекла на Самиту ове европске асоцијације у Амстердаму 27. јуна 1997. Тако би се процеси интегрисања Румуније у институције западне цивилизације привели крају. Међутим, једно питање у овој књизи привлачи посебну пажњу, нарочито за људе који се на овај или онај начин баве Балканом. Реч је о питању гео-политичког позиционирања Румуније како у историји, тако и у визији нове, уједињене и демократске Европе којој се пружају неслућене шансе за општи напредак у једном новом времену.

Позивајући се на мишљење француских писаца Анрија Селиера и Жана Селиуа објављено у раду *Атлас народа Централне Европе*, Илијеску недвосмислено истиче да његова земља припада јужном делу Централне Европе не само са географског, него и са историјско-културног становишта. У време блоковске подељености Европе, Румунија је принудно била укључена у зону политичких интереса некадашњег СССР-а као предводника тоталитарног комунистичког света, чиме је добила идеолошку етикету источноевропске земље што она никада није била. Румунија се – тврди Илијеску – природно позиционирала у Европи тек након револуције од 1989,

демократских промена и мукотрпног почетка своје модернизације. Она се тада вратила свом изворном европском идентитету и свом истинском гео-политичком и цивилизацијском положају јужне централноевропске и црноморске земље у чијем се неопсредном суседству, тачније на левој обали Дунава, простира Балканско полуострво. Тако Илијеску тврди да Румунија није балканска земља иако не пориче историјске везе са овим европским регионом. Поменуто становиште актуелног румунског шефа државе није ништа ново у политичкој мисли те земље. Већ и сумарни осврт на историју њене модерне политичке филозофије показује да је становиште о негацији балканског географско-културног идентитета Румуније мање-више доминантно у круговима румунске интелектуалне и политичке елите, нарочито за време Првог светског рата и после њега. Оно је присутно и код највећег румунског историчара свих времена, Николаја Јорге који је у својој *Историји Румуније* од 1919. нагласио да Дунав представља северну границу Балкана, чиме је јасно изразио став да Румунија не припада овом региону, али је истовремено признао да је управо Балкан пресудно утицао на укупну еманципацију румунске нације и државе. Може се врло лако запазити да је Илијеску своје становиште засновао и на запажањима поменутог румунског историчара. Ипак, чини се да га је Илијеску као опрезан државник и вешт политичар дипломатски разблажио и учинио готово неприметним, стављајући га у секундарни план својих политичких размисљања и визионарских амбиција. За разлику од Илијескуа, некадашњи румунски интелектуалци, углавном књижевници из тридесетих година XX века, заступали су поменути дискурс отвореније и огољеније, без дипломатских финеса. Неки од њих су отишли предалеко, истичући како се Румунија

као латинска земља директно налази на Западу, и да је свако инсистирање на њеној централноевропској, а посебно балканској позицији погрешно и штетно. Румунија се као предстража велике латинске цивилизације не може налазити у истој геополитичкој и културној групацији народа којој припадају помахнитали словенски и турски варвари. Њено место може бити само у оној групацији којој припадају и други латини – дакле на Западу. Под утицајем своје интелектуалне и политичке елите, слично је резоновао и обичан румунски свет. То се може врло лако документовати значајним доказима. Најпре ће бити представљен један занимљив историјски детаљ о погледима просечног румунског грађанина на геополитичку и културну позицију своје земље за време Првог светског рата, а затим и краћа анализа интелектуалне заоставштине тзв. *Румунских мистичних револуционара*, који су – према Илијескуовом мишљењу – дали највећи допринос изградњи културног идентитета модерне румунске нације и државе.

Извештавајући са Источног фронта током Првог светског рата, амерички новинар Џон Рид је послао својој редакцији следећи текст из Букурешта: *Ако желите да разбесните неког Румуна, само му реците да је његова земља балканска. Балканска! – узвикнуће он. Балканска! Румуније није балканска држава. Како се усуђујете да нас стављате у исти кош са полудивљим Грцима и Словенима! Ми смо Латини.*¹ Међутим, то није одувек било тако. Из путописа многих Румуна из XIX века, попут Теодора Кодресука, Јона Јонескуа де ла Брада, Стефана Георгескуа или епископа Мелхиседека, може се запазити да су се они и по преласку преко ћуприје на леву обалу Дунава, осећали као да су међу својима, код своје куће. Ови путописци су без тешкоћа могли да интитуитивно схвате шта тишти и

боли њихове прекодунавске суседе, јер су и сами пролазили кроз слично искуство.

Много је важније представити духовне хоризонте, вероватно најбриљантније групе румунских интелектуалаца, већ поменутих *Румунских мистичних револуционара*, који су током тридесетих година прошлог века, оставили неизбрисиви траг на румунско културно наслеђе. Овој групи су припадали: Емил Сиоран, Константин Нојка, Ежен Јонеско и Мирча Елијаде. Овај потоњи ја сматран духовним вођем младе генерације. Поменути интелектуални круг је оштро одбијао сваку везу Румуније са Балканом, чак и са централном Европом. У њиховој визури основни аршин за Румунију је Запад. Њихов духовни покрет је био антибуржоаски, антимеркантилно, антидемократски и антисемитски усмерен. Према мишљењу познате бугарске историчарке Марије Тодорове њихово литерарно наслеђе доминира духовним хоризонтом данашње постчаушескуовске Румуније у којој се припадници најмлађе генерације студената и интелектуалаца поистовећују са духом бунтовних радикала из тридесетих година XX века.² Да се подсетимо: то је било време када је Европу захватио оштар талас економске кризе, суноврат демократске уставности и јачање милитантних тоталитарних идеологија и покрета попут нацизма, фашизма и комунизма. Они су имали различите облике од државе до државе. У Румунији се под вођством Корнелија Кодреануа појавила тзв. *Гвоздена гарда*, тј. румунска верзија масовног фашистичког и антисемитског покрета на који ни поменути румунски мистични рево-

¹ М. Тодорова, *Имагинарни Балкан*, Београд, 1999, 86.

² М. Тодорова, исто, 88.

луционари, изузев Јонеска нису били имуни. Сиоран, Елијаде и Нојка су га ватрено подржавали. Током тог гвозденог периода, времена круте, жандармеријске дисциплине, војничког духа, униформи и култа вође у верзији Ничеовог натчовека, Сиоран је активно сарађивао у ултранационалистичким и гардистичким листовима, надахнуто величајући Хитлера и његову историјску мисију као новог европског месије, одлучно захтевајући од Румуна да уживају у политици делиријума.³ Затим је Елијаде 1937. објавио један запажени чланак под називом *Зашто верујем у победу Легионарског покрета* у гардистичком листу *Buna Vestire*. У њему пише: *Ја верујем у судбину румунског народа. Због тога верујем у победу Легионарског покрета. Нација која је показала огромну стваралачку моћ на свим нивоима стварности не може да доживи бродолом на периферији историје у балканизованој демократији у грађанској катастрофи.*⁴ Чак се и одбацивање демократије мора обележити балканским жигом! Касније, после историјског пораза глобалног фашистичког покрета у Европи, Сиоран и Елијаде су порицали свку веза са Гвозденим гардом, и на крају су емигрирали из Румуније. Једино Константин Нојка није био у прилици да пориче своју опчињеност и краткотрајну везу са тим румунским фашистичким покретом, због чега је био прогањан све до 1964. Можда зато што није напустио Румунију, Нојка је постао интелектуални узор младим румунским студентима још за време Чаушескуовог режима. Најзад, ако им Илијеску одаје признање за афирмацију *новог европског идентитета* Румуније у XX веку (изузетак је једино Нојка, којег није експлицитно навео), није ли он на тај начин бар мало загазио у контрадикцију када усхићено говори о европској Румунији и њеној незадрживој и коначној интеграцији у евро-

атлантске институције као практични и демократски изражај западне цивилизације. Величање, у најмању руку, контраверзних интелектуалаца, познатих по отвореном нацифашистичком, антидемократском и антисемитском идеолошком усмерењу, не може ићи паралелно са демократском реториком, укључивањем у евро-атлантске интеграције и глобализације, као ни са импресивном сликом *нове Европе* коју је Илијеску тако одушевљено и готово поетски представио. Управо је Европска Унија као темељна грађевина нове Европе заснована на победи идеје западноевропске демократије над свим облицима тоталитарних идеологија, покрета и режима, а то значи и оних идеја које су пропагирани румунски мистични револуционари. Ако је још тачна процена Марије Тодорове о тренутној духовној клими у постчаушескуовској Румунији, већ чланици НАТО пакта, питање је има ли Румунија довољно снаге да се суочи са својим правим лицем и да постави питање може ли постићи тако амбициозне политичке и цивилизацијске циљеве које је представио Илијеску у својој књизи. Важно је нагласити да се формалним приступањем НАТО пакту и пријемом у пуноправно чланство Европске Уније прокламовани циљеви не постижу. Напротив, тада тек почињу да се реализују. У том тренутку се мора показати има ли држава, која је тек примљена у чланство ЕУ, довољно зрелости за оваплоћење модерности поникле у демократској политичкој филозофији и остварене у америчкој и француској грађанској револуцији. Судећи по оцени Марије Тодорове, Румунија је још увек нема. Ако приступи Европској Унији 2007. како је планирано, Румунија ће мо-

³ М. Тодорова, исто, 90.

⁴ М. Тодорова, исто, 90.

рати или радикално да се промени или да потпуно оголи своју тренутну духовно-политичку климу, што може створити тешкоће како за Букурешт тако и за Брисел. Но, за сада све остаје у равни хипотетике која ипак даје разлога за забринутост. Остаје само да се види како ће се ситуација даље развијати.

Већ је наглашено да је Ежен Јонеско био једини међу румунским мистичним револуционарима који није био нимало одушевљен појавом Гвоздене гарде. Овај књижевник, који је међу својим колегама најмање био Румун јер је већи део свог живота провео у Француској, оставио је један есеј од 1941. у којем је појаву Гвоздене гарде окарактерисао као типичан балкански феномен, иако је баш он најгласније порицао припадност Румуније Балкану. Он је између осталог записао: *...Феномен Гвоздене гарде није пролазног карактера: он је дубоко балкански, он је истински израз окрутности неуглађеног балканског духа.*⁵ Оваква контрадикција је сувише скупа и компромитујућа за једног књижевника и француског академика какав је био Јонеско. Не може се недвосмислено и упорно негирати балкански географско-културни идентитет државе, а истовремено повезивати настанак једног локалног и врло масовног нацифашистичког покрета с Балканом и његовом наводно урођеном примитивном структуром! Нема потребе поново оспоравати ову идеолошку етикету о Балкану пошто је она већ много пута врло успешно побијана. Важно је одлучно оспорити став да је нацифашизам поникао на Балкану јер је наводно такав покрет са специфично разарајућом идеологијом иманентан Балкану и његовим наравима. Овако нешто нема историјско утемељење. Познато је да да је фашизам поникао у Италији, а нацизам у Немачкој. Комбинација ова

два врло блиска милитантна покрета и погледа на свет довела је Европу, па и читави свет, на руб порпасти. По угледу на ове покрете, на Балкану су се појавиле њихове неуспешне рецепције (Усташе у Хрватској, Стреласти крстови у Мађарској, Гвоздена гарда у Румунији, ВМРО у Бугарској, и до-некле ЈНП ЗБОР у Србији), заправо претенциозни локални плагијати који су својим тоталитарним деловањем само доприносили даљој ерозији иначе докрајчене демократске уставности током тридесетих година прошлог века. Према томе, настанак фашизма и нацизма се ипак везује за оне земље које данас представљају значајне факторе у Европској Унији, а не за Балкан.

Овде се сигурно ради о некој чудној психолошкој потреби да се свеколико зло на југоистоку Европе вазда апологетски и непроверено везује за Балкан, тј. за неки урођено дивљи балкански менталитет, што није иманентно само Јонеску, него и многим другим културним посленицима. На овакав начин резоновања умногоме је допринела и западна публицистика, увођењем термина и појмова, (заправо идеолошких етикета) као што су Балкан, балканизам и балканизација, који се још од балканских ратова 1912-1913. употребљавају искључиво у негативном контексту и значењу. Тако је Балкан ни крив ни дужан постао парадигма и стилски израз за све што има димензије примитивизма, тоталитаризма, нетрпељивости, варваризма, беспоштедног разрачунавања, подела и нетолеранције. Таквом упрошћеном и у крајњој мери нетачном дискурсу изграђеном на Западу подлегле су интелектуалне и политичке елите и самих балканских земаља што је с времена на време стварало врло снажну али изразито неоправдану представу о томе да није популарно живети на Балкану, тј. да припадност овој регији

⁵ М. Тодорова, исто, 88-89.

a priori implicira kulturnu inferiornost i da samo nanosi političku i ekonomsku štetu. Takvom ideološkom diskursu podlegla je npr. politička i kulturna elita Hrvata, ali, vidi se, i Rumuna. On jedino nije puстио дубоке и јаке корене код Бугара, Срба, и у доброј мери код Грка.

Овај негативни дискурс о Балкану је вазда био константна црта геополитичке стратегије и спољне политике Румуније. Као што се види из ове Илијескуове књиге, он је и даље актуелан и корисно служи и у епохи интеграција и глобализације. Без обзира на то, такав приступ јој није сметао да се у одређеним моментима врати на Балкан када је од тога имала опипљиве користи. Тако је Румунија заједно са Југославијом, Турском и Грчком потписала споразум о Балканској антанти 1934. ради очувања status quo у међународним односима, тј. Версајског мировног система који је изграђен после победе сила Антанте у Првом светском рату. Румунија је била забринута због нарастања ревизионистичких тежњи поражених држава у Првом светском рату, пре свега Мађарске и Бугарске, које су имале отворене претензије према државној територији Румуније. Имајући у виду своје егзистенцијалне интересе, олако је прешла преко Дунава и ставила свој потпис на Балкански пакт, иако је баш у то време владала духовна клима мистичног револуционизма. Тако се Румунија изненада нашла у балканском друштву. Но, чим би опасност прошла, она би се поново враћала на свој почетни дискурс. Доказ за то је не само позиција Румуније за време Чаушесковог режима, него и геополитичка промишљања актуелног румунског председника у књизи о којој је овде

реч. Но, видели смо да је Илијескуов став доста разблажен, што је сасвим разумљиво ако се има у виду да се Румунија налази у великим транзиционим тешкоћама и да јој је стало до сарадње са балканским земљама. Ипак, и поред тога, геополитичка одредница је потпуно јасна: Румунија је јужна земља централне Европе и црноморска земља. Опет није популарно живети на Балкану, пре свега због крвавог распада СФРЈ и негативне репутације Срба у западном јавном мњењу који представљају прве румунске суседе на левој обали Дунава. И поред тога, Румунија је радо подржала иницијативу некадашњег бугарског председника Жеље Желева о оснивању Балканског политичког клуба. И сама је узела учешће на његовом оснивању 27. маја 2001. Илијеску је тада одржао говор под називом *Заједно можемо створити нову реалност у области Балкана*. Очито је да су и овога пута разлози политичког опортунизма и економске користи, надвладали устаљени идеолошки клише.

Историјски гледано, Румуни су се ретко позивали на своју припадност Балкану, која ипак највише одговара истини. Идеолошка геополитичка и културно-цивилизацијска клацкалица која час претеже на централну Европу и Запад, час на Балкан, може само додатно да замагли ионако већ конфузну политичку комбинаторику и географске параметре у самој Румунији и Европи. На послетку, уместо поруке довољно је парафразирати мисао Марије Тодорове која је наведена као посвета у њеној бриљантној, већ цитираној филозофској расправи *Имагинарни Балкан*. Тодорова је нагласила да су је родитељи васпитавали тако да воли Балкан, без потребе да се њиме поноси или стиди. Ове речи много говоре.

Мирослав Свирчевећ